

ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ

Науковий інтерес до вивчення тексту, в т.ч. і літературного, виник ще наприкінці 60-х років ХХ ст., проте, на думку самих текстологів, загальноприйнятого визначення тексту не існує й дотепер, а більшість досліджень у цій сфері «розпочинаються з роздумів, що саме є текстом і які ознаки або властивості характеризують те, що позначається цим терміном» [1, с. 510]. Коментуючи наявну ситуацію, коли низка наук, які вивчають тексти (герменевтика, літературознавство, лінгвістика, психологія тощо), не мають загальноприйнятого визначення свого головного об'єкта, а задовольняються власними визначеннями, відомий російський когнітолог О. С. Кубрякова зазначає: «Майже кожний автор, який безпосередньо працює в лінгвістиці тексту, вважає за потрібне розпочати своє дослідження або з лаконічнішого, або з більш розгорнутого визначення тексту, щоб потім зупинитися на перерахуванні низки його властивостей, які, проте, врешті-решт не повторюються у різних типах текстів» [там само, с. 508]. Посилаючись на авторитетні зарубіжні та вітчизняні джерела, В. Є. Чернявська вказує на існування понад 300 дефініцій тексту, що пояснюється «різноманіттям підходів до визначення тексту (граматичного, семантичного, прагматично й комунікативно орієнтованого, а останнім часом і когнітивного), які по черзі змінювали один одного» [4, с. 12].

Зміщення акцентів з опису організації поверхневих структур («граматики тексту») на вивчення його семантики, визнання тексту «вищою реалією мови» (Г. А. Золотова), перехід у 80-90-і роки ХХ ст. до функціонального опису текстів у руслі комунікативно-прагматичного підходу, висунення на провідні позиції в науці антропоцентризму з подальшим аналізом процесів породження і сприйняття тексту в когнітивно-орієнтованому ракурсі – все це зумовило розширення меж дослідницького поля, взаємоперетинання теоретичних концепцій і появу додаткового методологічного інструментарію.

Іншим чинником, який пояснює існування численних визначень тексту, що висвітлюють ті чи інші аспекти його природи, є багатошаровість самого поняття «текст». Залежно від наукових спрямувань лінгвістів та фокусу їхніх досліджень текст розглядається [2, с. 21–23]:

– як знак (складний знак або знакова послідовність) відповідно до його конститутивних аспектів: структурного (парадигматичного і синтагматичного), змістового, функціонального (комунікативного, прагматичного); як система, тип і феномен; структурно-семантичне і комунікативне утворення; системно-структурна й інформаційно-функціональна сутність;

– як комунікативна або когнітивна модель; динамічна одиниця у плані текстопородження, текстотворення і тексторозуміння; текстова діяльність; предмет типологічних побудов; компонент культури, засіб міжкультурної комунікації; психо- і соціолінгвістичний феномен, явище культури;

– як об'єкт вивчення стилістики та риторики; предмет теорії інтерпретації; комплексний, міждисциплінарний об'єкт.

Різноманітність потрактувань поняття «текст», що зумовила різноманітність підходів до опису його основних властивостей та ознак, свідчить про складність об'єкта визначення і пояснює ту плюралістичність теоретичних позицій та пропонованих моделей тексту, яка є характерною рисою лінгвістики тексту упродовж її розвитку з 60-х років ХХ ст. й дотепер.

Численні дискусії щодо пріоритетних напрямів вивчення тексту (детальний аналіз див., наприклад, у [3]) надали можливість сформулювати порівняно усталений погляд на текст як на семіотичну систему, яка є не лише структурою з ієрархічною взаємообумовленістю елементів різних мовних (і не лише мовних) рівнів, але й композиційною єдністю, комунікативно-прагматичний зміст якої, утворений у результаті контекстуальної взаємодії окремих одиниць цілісної кодової системи, не може бути виведеним із простої суми значень цих одиниць [5, с. 181].

Узагальнюючи наявні визначення тексту, Є. О. Гончарова [там само, с. 181–182] вирізняє три присутні в них змістові константи, які по-різному формулюються дослідниками:

1. Текст є завершеною з точки зору його автора, але в смисловому й інтенціональному плані «відкритою» для реципієнта лінійною послідовністю переданих графічно або усно мовних знаків, семантико-смилова взаємодія яких створює композиційну єдність тексту, підтримувану лексико-граматичними зв'язками між окремими елементами текстової структури.

2. Як автономне мовно-мовленнєве утворення текст має специфічну пропозиційно-тематичну структуру.

3. В основі тексту лежить комунікативна дія, з одного боку, його автора, який за допомогою певних мовних і контекстуальних сигналів реалізує у створюваній ним структурі необхідну комунікативно-прагматичну стратегію, або систему «когнітивних (концептуально-смилових) настанов» (за В. Г. Адмоні), а з іншого, – його читача, який, спираючись на ці сигнали, реалізує свій намір найадекватніше «розгадати» цю стратегію (ці концептуально-смилові настанови).

Таким чином, сьогодні під *текстом* розуміють «ієрархічну єдність вищого рангу, багатовимірне, багатоаспектне й багатофункціональне системне утворення, яке поєднує характеристики складного знаку та комунікативного цілого» [там само, с. 36]. Іншими словами, текст є продуктом спільної комунікативної діяльності адресанта й адресата, що надає особливої значущості питанням співвідношення тексту з комунікацією, з мовленнєвою діяльністю, з процесами породження і сприйняття мовленнєвого твору. Сьогодні інтерес дослідників зосереджується на вивченні «домовного матеріалу», перетвореного на вербальний текст, позатекстових зв'язків та способів їхньої актуалізації у текстовому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения // Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М., 2004. С. 505–518.

2. Теория текста: учебное пособие / Ю. Н. Земская, И. Ю. Качесова, Л. М. Комиссарова, Н. В. Панченко, А. А. Чувакин / ред. А. А. Чувакин. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Флинта: Наука, 2010. 224 с.

3. Филиппов К. А. Лингвистика текста: курс лекций. СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003. 336 с.

4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость. Интертекстуальность. Интердискурсивность: учеб. пособ. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 248 с.

5. Щирова И. А, Гончарова Е. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация: учеб. пособие. СПб: ООО «Книжный дом», 2007. 472 с.